

Statens Industriverk:

Produktivitet och konkurrenskraft, SIND 1982:9

Statens Industriverk gav i somras ut rapporten *Produktivitet och konkurrenskraft - synpunkter på Sveriges industrikris (SIND 1982:9)*. Skriften är ett inlägg i den aktuella debatten om konjunkturpolitiken, och den innehåller en inlindad, men i sak skarp kritik av de socialdemokratiska och borgerliga regeringarnas sparpolitik. Man förordar i stället en, som det synes, oförbehållsam expansionspolitik. Industriverkets rapport är ganska tankeväckande, främst därför att den innehåller en mängd mycket diskutabla uppgifter. För att stödja sin tes om expansionspolitiken har man nämligen fört fram en del resonemang som i bästa fall kan sägas vara ensidiga och illa underbyggda, men som i vissa fall måste betecknas som rent vilseledande.

I kapitel 1 konstaterar man att den privata konsumtionen ökat långsammare i Sverige än i de flesta jämförbara länder. Man observerar också att den svenska industriproduktionen och exporten ökat relativt långsamt och till och med stagnerat under den senare delen av 1970-talet. Dessa alldeles korrekta iakttagelser utgör själva grundtemat i boken, vars syfte är att lansera en egen förklaring till denna utveckling. Man hävdar nämligen att förklaringen till den långsamma tillväxten (även den långsamma *exporttillväxten*) är den "åtstramningspolitik" som förts i Sverige under de gångna decennierna, och alldeles speciellt under den senare hälften av 1970-talet. Slutsatsen är att om vi fört en mer expansiv politik, skulle konsumtionen och produktionen idag vara

högre än vad som i verkligheten blev fallet. Man konstruerar t o m ett räkneexempel som i sin förment vetenskapliga precision förtjänar att citeras i sin helhet (sidan 8): "Om emellertid den privata konsumtionen i Sverige ökat i samma takt som industrivärldens i genomsnitt, dvs med 40 procent i stället för 20 procent, så skulle Sveriges industriproduktion genom direkt ökad försäljning till inhemsk privat konsumtion uppskattningsvis ha varit 6—7 procent högre. (Kalkylen bygger på antagandet om en marginell inportbenägenhet ur privat konsumtion om 0,3 samt de övriga produktionssamband som redovisas i appendix till SIND 1981:3, 'Hur kan konkurrenskraften förbättras?'. Till detta kan komma även en högre export i anslutning till en förbättrad produktivitet såsom närmare beskrivs i detta appendix)."

Observera att detta är ett *helt mekaniskt resonemang*, utan förankring i den ekonomiska verkligheten: Om regeringen låter den privata konsumtionen öka med X miljoner (och den marginella importbenägenheten är 0,3) så ökar den inhemska industrins direkta försäljning till hushållen med $0,7 \cdot X$ miljoner. Någon eventuell bytesbalansrestriktion nämns över huvud taget inte i resonemanget! Man har förmodligen glömt bort den — eller helt enkelt struntat i den. De stabiliseringspolitiska rekommendationerna förlorar därmed, tyvärr, i trovärdighet.

Kapitel 1 avslutas dock med några vaga hänvisningar till bytesbalansen. Man konstaterar således att den visat överskott under flera år de senaste decennierna, och att för de år den visat underskott dessa i verkligheten varit betydligt mindre än vad som tidigare framgått av den officiella statistiken. Vidare för man en rad grumliga resonemang om huruvida den svenska industrin är ensidigt inriktad på export eller om den producerar för såväl export som hemmamarknaden. Dessa resonemang bildar upptakten till kapitel 2, som är centralt för bokens argument om expansionspolitiken. Jag kommer därför att ägna större delen av recensionen

åt detta kapitel.

Vilken var huvudorsaken till den svenska industrins kostnadskris och till de förlorade marknadsandelarna vid mitten av 1970-talet? Härom ger SIND-rapporten klart besked (sid 38—39): En hård inhemsk åtstramningspolitik medförde att industrins försäljning på hemmamarknaden minskade. Härigenom sjönk kapacitetsutnyttjandet, vilket innebar att styckkostnaden steg drastiskt för de få enheter man trots allt producerade. Denna styckkostnadsökning pressade fram motsvarande prishöjningar på våra exportvaror, vilket i sin tur medförde att vi prissatte oss ur marknaden. De förlorade marknadsandelarna blev därmed ett faktum.

Det finns mycket att säga om detta resonemang. Den allra enklaste användningen är att kronologin är osann. Kostnadskrisen inträffade 1974—76, men under dessa år bedrevs ingen åtstramningspolitik! Tvärtom bedrevs under denna period den mycket expansiva s k *överbrygningspolitiken*. Mellan 1973 och 1974 ökade t ex den privata konsumtionen med 3,9 % i reala termer; mellan 1974 och 1975 ökade den med 3,0 % och mellan 1975 och 1976 med 4,3 %.¹ Dessa siffror är helt normala i ett historiskt perspektiv, och de antyder ingenting av den hårda åtstramning som SIND-rapporten förutsätter. Först i samband med devalveringarna 1977 lades finanspolitiken om i restriktiv riktning. Därmed faller själva premisen för hela SIND-rapportens resonemang.

Här skulle således granskningen av rapporten kunna sluta. Men det kan ändå vara instruktivt att gå vidare, för fullständighetens skull. Låt oss därför göra det *hypotetiska antagandet* att den

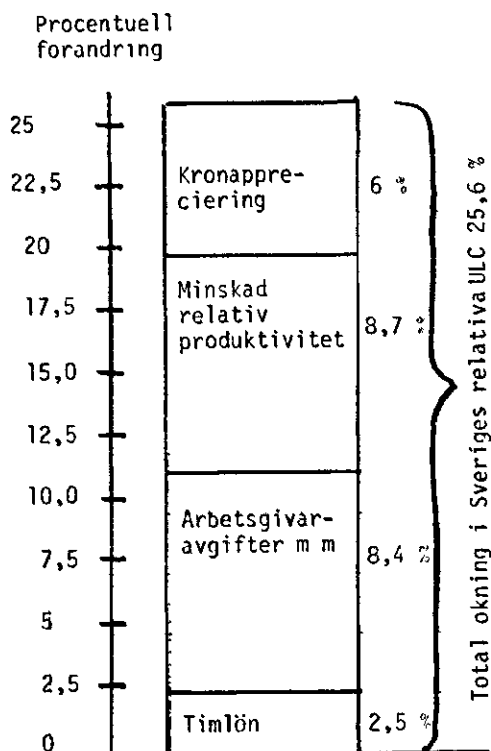
¹ Källa: Konjunkturläget 1978:1, sid 14 i tabellbilagan. Ökningstakten för den privata konsumtionen är naturligtvis bara en tankbar indikator på den ekonomiska politikens inriktning. Även andra indikatorer, som bytesbalansens saldo, den offentliga sektorns tillväxttakt och budgetsaldo etc, pekar entydigt på att politiken var expansiv 1974—76.

inhemska politiken var åtstramande kring 1974–75. Leder en sådan politik till att vår exportindustri förlorar marknadsandelar utomlands? Det rimliga svaret borde vara nej. Tvärtom borde en åtstramning här hemma allt annat lika leda till låga löneökningar och därmed till en förbättrad konkurrenskraft för exportindustrin. Men så ser inte världen ut i Industriverkets rapport. I stället för man ett resonemang om produktivitet utvecklingen, som är så pass anmärkningsvärt att jag gärna vill återge det i detalj.

Kring 1975 steg arbetskostnaderna för svensk industri mer än motsvarande kostnader för våra konkurrentländer. I diagram 11, på sid 31 i SIND-rapporten, redovisas en "komponentuppdelning" av denna vår relativa arbetskostnad (relative unit labor cost, ULC) för åren 1974–76. Jag har tagit mig friheten att trycka av detta diagram i min recension. (Här kallat *diagram 1*).

Av figuren framgår att löneökningarna stod för en högst blygsam del av försämringen av vår relativa ULC, att kronapprecieringen (den olyckliga knytningen till D-marken inom valutaormen) stod för en större del, och att en ytterligare något större del berodde på höjningen av arbetsgivaravgifter och andra lönebikostnader. Den största boken i dramat är dock komponenten "minskad relativ produktivitet". Med detta menas det faktum att när arbetskraften hålls kvar i företagen p g a trygghetslagstiftningen, samtidigt som företagens produktion minskar, så sjunker kapacitetsutnyttjandet och därmed arbetsproduktiviteten. Detta är naturligtvis sant; det följer direkt av definitionen av begreppet arbetsproduktivitet. Men därifrån är det långt till SINDs slutsats att kostnadskrisen berodde på produktivtetsminskningen. Det kan ju i själva verket vara precis tvärtom: produktivtetsminskningen berodde på kostnadskrisen. Den kan ha varit en följd av att arbetskraften hölls kvar inom företagen samtidigt som löner och arbetsgivaravgifter steg och vår internationella konkurrenskraft därigenom minskade. Man kan uttrycka saken mer

Diagram 1. Sveriges kostnadskris 1974–1976: dekomponering av relativa ULC.

tekniskt: produktivtetsförsämringen var inte *exogen*; den var en *endogen* följd av de övriga tre, exogena, faktorerna i *diagram 1*. Därför är det helt vilseledande att sätta in den i samma diagram som de övriga tre och att tillmäta den något "förklaringsvärde".

Nu är naturligtvis frågan om vad som bestämmer ett lands konkurrenskraft en ganska svår fråga, som inte har några enkla och slående patentsvar. På lång sikt är det möjligt att en åtstramande inhemsk politik kan få negativa effekter på näringslivets investeringsvilja och därigenom (via t ex sammansättningen av kapitalstocken) på vår konkurrenskraft. Men när det gäller att förklara vad som hände under de två-tre åren vid mitten av 1970-talet måste man nog vända uppmärksamheten mot andra mekanismer i den ekonomiska verkligheten. I rapporten förefaller det härvidlag som om Industriverket har blandat

ihop begreppen styckkostnad och gränskostnad.² På kort sikt (d v s på ett eller ett par års sikt) är det rimligt att förmoda att företagen sätter sina priser med hänsyn till den rörliga gränskostnaden, och att en lägre försäljningsvolym på hemmamarknaden därför knappast kan medföra prishöjningar på exportmarknaden. Låt oss ta ett exempel. Vi tänker oss att Volvo producerar bilar som säljes både här hemma i Sverige och i utlandet. På grund av någon (exogen) orsak, t ex den hypotetiska åtstramningspolitik som SIND antar ägde rum, minskar hemmaefterfrågan drastiskt. Rent definitionsmässigt innebär detta att arbetsproduktiviteten (endogent) sjunker. Volvo står alltså nu med fyllda lager och mängder av ledig produktionskapacitet nere i Göteborg. Enligt SIND-rapporten reagerar företaget på denna situation med att höja exportpriserna så kraftigt att man prissätter sig ur den utländska marknaden.

Detta resonemang låter knappast övertygande. Nu kan man i och för sig tänka sig en del situationer där ett sådant beteende faktiskt *kan* komma ifråga. I en dynamisk företagsmodell med imperfekta kapitalmarknader kan man ibland observera underliga reaktionsmönster. Men dessa situationer är alla ganska krystade och "akademiska" till sin karaktär — och SIND-rapporten förefaller i alla händelser helt omedveten om det rika fält för teoretiska och empiriska studier som ligger bortom dess enkla och statiska världsbild.

Inom parentes kan man nog i och för sig tycka att SIND-rapportens diagram II trots allt ger en intressant belysning av kostnadskrisen. Om vi bortser från posten "Minskad relativ produktivitet" och koncentrerar oss på de i sammanhanget relevanta posterna ser vi att den viktigaste komponenten i försämringen av vår relativa ULC utgjordes av höjningar av arbetsgivaravgifter och andra lönebikostnader (8,4 %). I debatten brukar det ju ofta hävdas att kostnadskri-

sen förorsakades av de alltför kraftiga löneökningarna 1975.³ Om vi kan lita på SINDs siffror är detta emellertid fel. Löneökningarna stod för en relativt blygsam del av kostnadsstegringen; höjningen av arbetsgivaravgifterna slog i stället igenom trefalt kraftigare på ULC. Nu kan man naturligtvis hävda att även en sådan komponentuppdelning är alltför mekanisk och enkel till sin natur. Det är ju inte säkert att löneökningen hade blivit lika blygsam om arbetsgivaravgifterna hade bibehållits oförändrade. I avtalsrörelserna brukar det ju förutsättas att avgiftshöjningar avräknas från "löneutrymmet". Det är svårt att säga hur det i verkligheten förhåller sig,⁴ men diagrammet pekar i alla fall på ett intressant problem härvidlag.

Nå, detta var en parentes i sammanhanget. Om vi går vidare i boken finner vi så i kapitel 3 en relativt sansad och förnuftig diskussion av den svenska industrins marknadsandelar. Man konstaterar bl a att de fallande marknadsandelarna inte kan förklaras med den speciella varusammansättningen och länderfördelningen hos vår export. Vidare för man en diskussion om stabiliseringspolitiken under 70-talet som tycker på att den person som skrev det stycket är medveten om att det inte bedrevs någon åtstramningspolitik under kostnadskrisen 1974—76. Avsnittet kontrasterar därför avsevärt mot de tvärsäkra påståendena i kapitel 2. I slutet av kapitel 3 konstaterar man vidare att det *långsiktiga* fallet i våra marknadsandelar förmodligen inte kan förklaras med att våra kostnader legat högre än konkurrentländernas. Möjligen kan man säga att det resonemanget är en smula enkelt — mer utförliga studier av kostnadernas långsiktiga effekter har ju gett resultat som kan tolkas annorlunda⁵ — men mot bakgrund av konstigheterna i kapitel 2 framstår i alla fall resonemanget som befriande seriöst och sakligt.

³ Se t ex Calmfors [1979], Jakobsson-Herlin [1981] och Myhrman-Söderström [1982].

⁴ För en diskussion om huruvida höjningar av arbetsgivaravgifterna verkligen avräknas eller inte, se Holmlund [1982].

² Resonemangen om näringslivets grad av "ensidighet" i slutet av kapitel 1 tycks också bygga på en sådan sammanblandning.

Kapitel 4 behandlar tjänstesektorn och innehåller bl a en märklig, statistisk manöver. Industriverket menar nämligen att export av tjänster är något vi bör satsa på; tjänsteexporten kommer att bli framtidens melodi för Sverige. Det är nog i och för sig en rimlig och vettig tanke. Det märkliga är dock det sätt på vilket man går till väga när man ska bevisa denna tes. I diagram 18 (sid 59) visar man "Tjänsternas och transfereringarnas andel av utlandstransaktionerna" för åren 1950, 1970 och 1980. Man ser där en klar ökning av tjänsternas andel över tiden. Allting tycks därför stödja SINDs tes. Men om man tittar närmare på siffrorna finner man att de *inte* avser Sveriges *export* av tjänster! I stället avser de Sveriges *utgifter för tjänster och transfereringar*. Alltså: Man vill visa att vår tjänsteexport blir allt viktigare. För detta ändamål pekar man på att Sveriges *import av tjänster* plus Sveriges *u-hjälp* plus Sveriges *räntebetalningar på utlandslånen* ökar kraftigt över tiden! Varför genomför man detta illusionsnummer? Varför inte visa siffror på Sveriges tjänsteexport i stället? Vore inte det mer relevant i sammanhanget?

Sammanfattningsvis kan man säga att Industriverkets studie är en ganska anmärkningsvärd produkt. Huvuddelen av boken innehåller resonemang och påståenden som i bästa fall kan sägas vara obestyrkta. Men här och där anar man trots allt eftertankens kränka blekhet; någon gång skymtar små inslag av sans och måtta fram i texten. Man kan t ex skjuta in en liten brasklapp efter ett ovanligt besynnerligt räkneexempel (sid 11): "Exemplet kan diskuteras i olika hänseenden och innehåller självfallet inget ställningstagande . . ." Eller man kan skriva några ra-

der som helt bryter mot den tidigare framställningen av orsakerna bakom våra förlorade marknadsandelar (sid 49): "Omvänt bör den restriktiva politiken i Sverige 1971-73 . . . ha varit en bidragande faktor bakom uppehållet under dessa år i den trendmässiga andelsminskningen för Sverige jämfört med omvärlden, vilket ledde till en stark exportutveckling och betydande bytesbalansöverskott." Speciellt påtagligt är detta i det avslutande kapitel 5, som ska summera hela studien men gör det på ett sätt som strider mot det mesta som har sagts tidigare i texten. I det kapitlet talar man t o m om att "Detta visar hur viktigt det är att en lönekostnadsutveckling som är i otakt med den i omvärlden aldrig tillåts komma igång."

Sådana inre inkonsistenser är naturligtvis svåra att undvika i en kommittéprodukt. Enligt förordet har minst fyra personer arbetat med boken, och läsaren anar hur motstridiga viljor har försökt föra pennan åt olika håll. Resultatet har blivit en aning förvirrande. Man måste nog säga att Industriverkets rapport är en tämligen onödig bok.

Ekon doktor *Mats Persson*
Handelshögskolan i Stockholm

Referenser

- Carlmfors, L., [1979], "Lärdomar av kostnadskrisen", *Ekonomisk Debatt* årg 7, nr 8.
- Holmlund, B., [1982], "Payroll Taxes and Wage Inflation: The Swedish Experiences", Industriens Utredningsinstitut, *Working Paper* No. 68.
- Jakobsson, U. och Herin, J., [1981], "1970-talets stabiliseringspolitik", *SE-bankens Kvartalskrift* nr 3-4.
- Myhrman, J. och Söderström, Tson, H., [1982], "Svensk stabiliseringspolitik. Erfarenheter och nya villkor", i B. Södersten (red), *Svensk ekonomi*, Rabén & Sjögren, Stockholm.
- Wissén, P., [1982], *Wages and Growth in an Open Economy*, EFI, Stockholm.

⁵ Jfr Wissén [1982].